

VẤN ĐỀ TÂY XAHARA VÀ HOẠT ĐỘNG CỦA LIÊN HỢP QUỐC

TS. Nguyễn Hồng Quân
Bộ Quốc phòng

Vài nét sơ lược về Tây Xahara

Tây Xahara là vùng hoang mạc rộng 267.000 km². Năm 1767, vua Tây Ban Nha và vua Maroc đã ký Hiệp ước Marrakech, theo đó Maroc thừa nhận quyền lực của nhà vua không vượt qua ranh giới vùng Oued-Noun. Tiếp đó, tại hội nghị Berlin năm 1884, các cường quốc thực dân họp và phân chia khu vực ảnh hưởng ở châu Phi. Tây Ban Nha giành quyền cai trị vùng đất này. Năm 1886, Tây Ban Nha và Pháp ký kết Hiệp ước Muni, vạch ra đường ranh giới hiện nay và một lần nữa đường ranh giới này được tái khẳng định trong một hiệp nghị năm 1912 giữa Tây Ban Nha và Pháp (khi Pháp chiếm đóng Maroc).

Năm 1957, khi Môritani vừa giành độc lập, nước này đã nêu yêu sách về lãnh thổ đối với Tây Xahara. Năm 1958, Tây Xahara bị sáp nhập thành một tỉnh của Tây Ban Nha. Maroc cũng nêu yêu sách về vùng đất Tây Xahara. Năm 1963, mỏ phốt phát lớn được phát hiện tại Bou Craa, khiến Tây Ban Nha xúc tiến thành lập ở đây một quốc gia nhỏ với 74 ngàn dân, nhằm tạo bình phong để chiếm đoạt tài nguyên thiên nhiên và để dễ bề điều hành hoạt động kinh tế.

Trong suốt thời kỳ thực dân, nhân dân Tây Xahara đã anh dũng đứng lên kháng

chiến, nhưng các cuộc đấu tranh đều bị đàn áp khốc liệt. Nhiều phong trào yêu nước đã xuất hiện và ngày 20/5/1973, Mặt trận Nhân dân giải phóng *Frente Popular para la Liberación de Saguía el-Hamra y de Río de Oro*, gọi tắt là POLISARIO, đã ra đời, tập hợp nhân dân đấu tranh giành độc lập cho Tây Xahara.

Trong khi Tây Ban Nha chuẩn bị rút khỏi Tây Xahara, ngày 5/9/1975 Maroc huy động 350 ngàn dân tổ chức “cuộc hành quân xanh” chiếm miền đất này. Ngay trong ngày 5/9/1975, Hội đồng Bảo an (HĐBA) đã yêu cầu Maroc lập tức rút khỏi Tây Xahara.

Ngày 14/11/1975, Tây Ban Nha, Maroc và Môritani đã ký *Hiệp định Madrid*; theo đó Tây Ban Nha “nhượng” 2/3 lãnh thổ phía Bắc Tây Xahara cho Maroc và 1/3 lãnh thổ phía Nam Tây Xahara cho Môritani. *Hiệp định Madrid* nói trên đi ngược lại các nghị quyết của LHQ, bất chấp dư luận khu vực. Sự việc này như đổ thêm dầu vào lửa, làm cho quan hệ giữa ba nước láng giềng là Môritani, Maroc và Angiêri căng thẳng nghiêm trọng. Từ 27/1 đến 15/2/1976, xung đột ác liệt đã nổ ra giữa Maroc và Angiêri, kết cục là hai nước cắt quan hệ ngoại giao. Hàng ngàn

người tị nạn rời Tây Xahara tới khu vực Tindouf (Angiêri) và phải sống trong các trại tị nạn bằng cứu trợ nhân đạo.

Ngày 26/2/1976, Tây Ban Nha rút khỏi Tây Xahara. Ngay ngày hôm sau, POLISARIO tuyên bố thành lập nước Cộng hòa Arập Xarauy Dân chủ (RASD). Nhà nước này được 73 quốc gia công nhận và gia nhập *Tổ chức Thống nhất Châu Phi* (OUA) năm 1982. Cộng hòa Arập Xarauy Dân chủ tiến hành đấu tranh du kích chống Môritani và Maroc. Ngày 10/8/1979, Môritani từ bỏ những đòi hỏi của mình đối với Tây Xahara và ký *Hiệp định Alger* với POLISARIO. Ngay lập tức Maroc tiến vào chiếm giữ phần đất Tây Xahara mà Môritani vừa rút đi. Sự kiện này gây bất bình trong khu vực. Để xoa dịu dư luận, nhân dịp Hội nghị thượng đỉnh OUA tổ chức tại Nairobi (Kenya) năm 1981, Maroc đã chủ động thông báo chấp nhận tổ chức một cuộc trưng cầu dân ý ở Tây Xahara.

Từ 1976-1980, POLISARIO gây cho quân đội Maroc những tổn thất nặng nề. Nhưng nhờ có trợ giúp bí mật của một số nước lớn trong và ngoài khu vực, quân đội Maroc dần lấy lại được những vùng bị mất. Tiếp đó Maroc đầu tư xây dựng những vùng đất này thành khu định cư, trong đó người Xarauy chính gốc chỉ chiếm thiếu số 30%, dựng lên các "bức tường phòng thủ" trên đất Tây Xahara.

Cho đến ngày nay Tây Xahara chưa hoàn thành phi thuộc địa hoá theo Nghị quyết 1514 (XV) của Đại hội đồng Liên hợp quốc (LHQ). Do đó, theo "Tuyên bố trao độc

lập cho các dân tộc và các nước thuộc địa" của Đại hội đồng, LHQ có nghĩa vụ thực hiện đến cùng quá trình phi thuộc địa lãnh thổ này, phù hợp với Hiến chương LHQ.

Hoạt động của Liên hợp quốc nhằm giải quyết vấn đề Tây Xahara

Trong các năm 1965 - 1966, Đại hội đồng LHQ đã thông qua các nghị quyết (từ số 2072 tới số 2229) kêu gọi phi thực dân hóa lãnh thổ Tây Xahara và dành quyền tự quyết dân tộc cho lãnh thổ này thông qua cuộc trưng cầu dân ý.

Trước phong trào đấu tranh và các cuộc biểu tình quần chúng do POLISARIO tổ chức, LHQ khuyến áp dụng nguyên tắc quyền tự quyết dân tộc để giải quyết vấn đề. Ngày 16/10/1975, Tòa án Quốc tế La Haye ra phán quyết công nhận những mối liên hệ lịch sử giữa Maroc và các bộ lạc của khu vực, nhưng Tòa án Quốc tế La Haye cũng khẳng định những mối liên hệ lịch sử đó không thể đặt trên quyền dân tộc tự quyết của nhân dân Tây Xahara. Phán quyết của Tòa án Quốc tế La Haye không khẳng định Tây Xahara là đất vô chủ trước khi bị xâm chiếm.

Năm 1985, Tổng thư ký LHQ phối hợp với OUA tiến hành hòa giải giữa Maroc và POLISARIO. Ba năm sau, ngày 30/4/1988, hai bên Maroc và POLISARIO đạt được thỏa thuận hòa bình. Năm 1990, HĐBA chấp thuận kế hoạch của Tổng thư ký LHQ về thực hiện ngừng bắn, bước vào giai đoạn chuyển tiếp. Theo kế hoạch này, LHQ và OUA cùng tổ chức cuộc trưng cầu dân ý để nhân dân Xarauy tự do lựa chọn độc lập hoàn

toàn hoặc sáp nhập vào Maroc; lập Ủy ban xác định danh tính cử tri, trên cơ sở kết quả tổng điều tra dân số do Tây Ban Nha tiến hành năm 1974; lập phái đoàn LHQ hỗ trợ trung cầu dân ý; tổ chức trung cầu dân ý tự do và công bằng; thực hiện ngừng bắn giữa Maroc và POLISARIO; thực hiện giai đoạn chuyển tiếp kể từ khi tổ chức trung cầu dân ý cho tới khi công bố kết quả.

Ngày 29/4/1991, sau khi xem xét các đề nghị của Maroc và POLISARIO về giám sát việc hồi hương những người Tây Sahara có khả năng bỏ phiếu trong cuộc trung cầu dân ý, HĐBA đã ra nghị quyết số 690 (1991) thành lập *Phái bộ LHQ tổ chức trung cầu dân ý tại Tây Sahara* (MINURSO)¹ giúp Đại diện đặc biệt của Tổng thư ký LHQ tổ chức cuộc trung cầu dân ý.

Hoạt động của MINURSO

Nhiệm vụ của MINURSO là: Giám sát hiệp định ngừng bắn giữa Maroc và POLISARIO ký ngày 6/9/1991; Kiểm tra việc giảm quân đội Maroc trên lãnh thổ Tây Sahara; Giám sát việc tập kết quân đội Maroc và POLISARIO vào những khu vực đã thỏa thuận; Giám sát việc trao trả tự do cho

tù binh và tù chính trị Xarauy; Giám sát việc trao đổi tù binh (do Hội Chữ thập đỏ quốc tế tiến hành); Thực hiện chương trình hồi hương người tỵ nạn; Xác định và đăng ký cử tri đủ tư cách tham gia bỏ phiếu, tổ chức trung cầu dân ý tự do, công bằng và thông báo kết quả.

Thực tế Phái bộ MINURSO hoạt động từ tháng 9/1991, sau khi thỏa thuận ngừng bắn có hiệu lực. Kể từ đó, về cơ bản các bên Maroc và POLISARIO tôn trọng Thỏa thuận ngừng bắn. Giai đoạn chuyển tiếp lẽ ra phải được bắt đầu khi Thỏa thuận ngừng bắn có hiệu lực và kết thúc khi công bố kết quả trung cầu dân ý. Thế nhưng giai đoạn chuyển tiếp vẫn chưa thể bắt đầu, vì các bên Maroc và POLISARIO có quan điểm khác nhau về những yếu tố cơ bản của kế hoạch, đặc biệt là tiêu chí cử tri. Cuối tháng 8/1994, Ủy ban xác định danh tính cử tri bắt đầu công việc đăng ký cử tri tham gia bỏ phiếu. Công việc này bị ngưng lại vào cuối năm 1995, do hai bên bất đồng về quyền của một số nhóm được ghi tên vào danh sách cử tri.

Tháng 5/1996, theo khuyến nghị của Tổng thư ký LHQ, HĐBA dùng quá trình xác định danh tính cử tri cho tới khi nào hai bên đưa ra bằng chứng thuyết phục. Do đó, Ủy ban xác định danh tính, cùng toàn bộ bộ phận cảnh sát dân sự phải rút khỏi Tây Sahara. Phái bộ MINURSO giảm bớt nhân viên, nhưng vẫn tiếp tục giám sát thực hiện hiệp định ngừng bắn. Tháng 3/1997, trước tình thế "tiến thoái lưỡng nan", Tổng thư ký LHQ đã bổ nhiệm ông James A. Baker III, nguyên Ngoại trưởng Mỹ, làm Đặc phái viên Tổng Thư ký LHQ để đánh giá tình hình và

¹ Phái bộ MINURSO là nhóm hỗn hợp gồm đơn vị quân đội, đơn vị cảnh sát dân sự và cơ quan dân sự, gồm 208 quan sát viên quân sự, 117 binh lính, 78 cảnh sát dân sự thuộc 27 quốc gia đóng góp, đó là Acentina, Áo, Bangladesh, Canada, Trung Quốc, Ai Cập, En Xanvado, Mỹ, Nga, Pháp, Gana, Hy Lạp, Ghinê, Honduras, Ấn Độ, Ailen, Italia, Kenya, Malaixia, Nigiêria, Pakixtan, Ba Lan, Bồ Đào Nha, Hàn Quốc, Thụy Điển, Uruguay và Venêxuêla... Ngoài ra còn có 123 nhân viên địa phương và 166 nhân viên dân sự quốc tế.

đề xuất khuyến nghị lên HĐBA. Dưới sự trung gian của Đặc phái viên Tổng thư ký LHQ, hai bên xung đột đã thương lượng, giải quyết những điểm tranh chấp chính. Tháng 9-1997, Tổng thư ký LHQ yêu cầu Phái bộ MINURSO thực hiện kế hoạch xác định danh tính cử tri. Tháng 1/1998, HĐBA cho triển khai một đơn vị công binh dò, gỡ mìn; bổ sung một số đơn vị quân đội và cảnh sát cho Phái bộ MINURSO. MINURSO được HĐBA liên tục gia hạn hoạt động sau mỗi 6 tháng cho tới nay.

Một trong những bất đồng lớn giữa Maroc và POLISARIO là việc xác định ai là người Xarauy thực thụ và có quyền bỏ phiếu. Theo điều tra dân số của Tây Ban Nha năm 1974, số lượng cử tri Xarauy là 74 ngàn người. Maroc cho rằng còn nhiều ngàn người khác cũng phải được quyền bỏ phiếu, trong đó có những người ở tại Tây Xahara trong lúc diễn ra điều tra dân số nhưng không được Tây Ban Nha tính vào danh sách, hoặc những người trước kia đã chạy sang Maroc hay sống ở những vùng trước đây thuộc Tây Xahara và các vùng mà Tây Ban Nha chuyển giao cho Maroc trong những năm từ 1950 đến 1960 thế kỷ XX.

Maroc chỉ chấp nhận cuộc trưng cầu dân ý khẳng định “tính chất Maroc” tại miền đất tranh chấp. Maroc muốn mở rộng thành phần cử tri bằng việc bổ sung 65 ngàn người ở các bộ tộc mà POLISARIO từ chối công nhận là người Xarauy. Maroc tiếp tục tranh thủ lợi thế về thời gian và nhân khẩu để khẳng định “tính chất Maroc” tại các tỉnh miền Nam.

Theo POLISARIO, chỉ có 74 ngàn người nằm trong danh sách Tây Ban Nha điều tra dân số là đủ tư cách tham gia trưng cầu dân ý. POLISARIO kiên trì yêu cầu tổ chức một cuộc trưng cầu ý dân về quyền tự quyết và ngừng đe dọa trở lại đấu tranh vũ trang nếu Maroc không đồng ý, đồng thời POLISARIO không chấp nhận một cuộc bỏ phiếu không bảo đảm quyền tự do ngôn luận của người Xarauy.

HĐBA kiên trì theo đuổi phương án giải quyết mang tính nguyên tắc, một giải pháp dựa trên quyền dân tộc tự quyết của nhân dân Xarauy: yêu cầu hai bên đàm phán trực tiếp, vô điều kiện; cùng nhau chấp nhận và thực hiện Kế hoạch hòa bình, yêu cầu các bên và các nước khu vực hợp tác đầy đủ với Tổng thư ký LHQ và đặc phái viên của ông để giải quyết vấn đề².

Tháng 12/1991, Tổng thư ký LHQ phải đứng ra dàn xếp nguyên tắc xác định danh tính cử tri, theo hướng dung hòa hai phương án của Maroc và POLISARIO. Nhờ đó, tháng 7/1993 lần đầu tiên Đại diện đặc biệt của Tổng thư ký LHQ đã tổ chức được cuộc hội đàm trực tiếp giữa Maroc và POLISARIO. Tiếp đó, năm 1994, Maroc và POLISARIO đồng ý nguyên tắc bổ sung danh sách “những người Xarauy sinh tại trại tị nạn Tindouf” (Angiêri) của POLISARIO (khoảng 150 ngàn người) và “danh sách

² Thể hiện trong các Nghị quyết HĐBA số 1429 (2002), số 1495 (2003), số 1541 (2004), số 1675 (2006), số 1754 (2007).

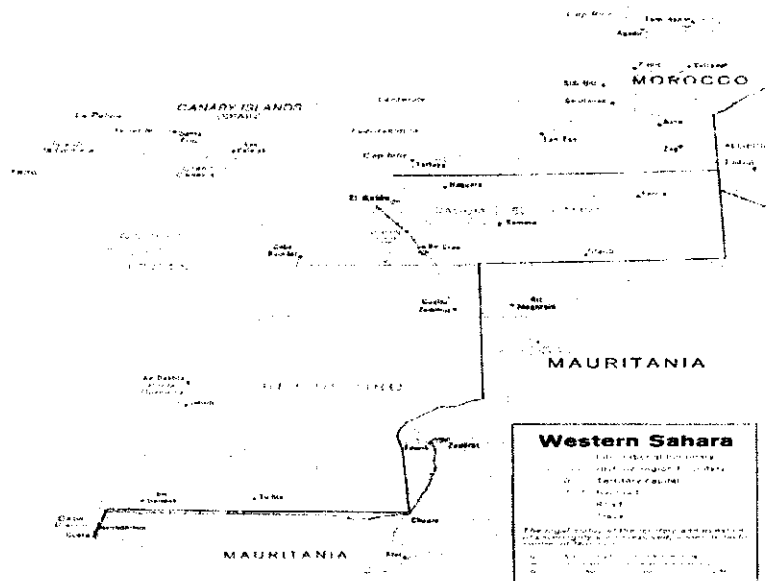
những người Xarauy chạy trốn chế độ thực dân Tây Ban Nha” tới tị nạn tại Maroc và Môritani vào danh sách cử tri.

Từ năm 1997, đặc phái viên của Tổng thư ký LHQ J.Baker đã tham khảo ý kiến của Maroc, POLISARIO cũng như tham khảo ý kiến Angiêri, Môritani với tư cách là các quan sát viên; và tổ chức các cuộc thương lượng trực tiếp giữa Maroc với POLISARIO. Tiến trình đang thuận lợi thì đến vòng đàm phán thứ 4, Maroc đột nhiên thay đổi thái độ, tuyên bố vấn đề trung cầu dân ý đi vào ngõ cụt, đồng thời nêu ý tưởng giải quyết vấn đề này trong khuôn khổ chủ quyền của Maroc. Trong khi đó, POLISARIO khẳng định kiên trì theo đuổi kế hoạch đã được hai bên thỏa

thuận và được cộng đồng quốc tế hậu thuẫn. Có lúc Tổng thư ký LHQ Kofi Annan đã phải đưa ra phương án chấm dứt hoạt động của MINURSO để gây sức ép với các bên liên quan.

Năm 2003, J. Baker đưa ra “Kế hoạch hòa bình vì quyền tự quyết của nhân dân Tây Xahara”. Kế hoạch này đề xuất khả năng tổ chức trưng cầu dân ý về độc lập cho Tây Xahara. Tuy nhiên, Maroc kịch liệt bác bỏ kế hoạch này. Do vậy, kế hoạch nói trên không được đưa vào dự thảo nghị quyết của HĐBA. Đây là một thất bại, nên ngày 14/6/2004 ông J. Baker đã đệ đơn từ chức. Điều đó chứng tỏ mức độ phức tạp của vấn đề Tây Xahara và khó khăn của LHQ.

BẢN ĐỒ KHU VỰC TÂY XAHARA

Nguồn: CIA World Factbook 2004

Để thúc đẩy tôn trọng Thỏa thuận ngừng bắn giữa Maroc và POLISARIO, tháng 11-2005, Phái bộ MINURSO lập trung tâm phối hợp hành động và Ủy ban phân tích tình hình; qua đó, MINURSO tăng cường thu thập dữ liệu, nâng cao năng lực quản lý thông tin về ngừng bắn. Nhờ đó, MINURSO vẫn đảm bảo giám sát ngừng bắn, đáp ứng yêu cầu của HĐBA đòi giảm bớt nhân viên của Phái bộ LHQ. Chỉ tính riêng năm 2006, MINURSO đã tiến hành hơn 4.800 cuộc tuần tra trên bộ, gần 270 cuộc tuần tra, giám sát ngừng bắn từ trên không, nhờ vậy đã góp phần giảm một nửa số vụ vi phạm Thỏa thuận ngừng bắn so với năm trước.

Bên cạnh đó, MINURSO tiếp tục hợp tác chặt chẽ với Cao ủy LHQ về người tỵ nạn (UNHCR), giúp hồi hương người tỵ nạn. MINURSO hỗ trợ an ninh và hậu cần cho chương trình “thăm thân” do UNHCR tổ chức, với hơn 17.000 lượt người dân sinh sống ở vùng tranh chấp và các trại tỵ nạn ở Tindouf qua lại thăm nhau.

Từ ngày 18/6/2007, Maroc và POLISARIO đã nối lại đàm phán tại Mỹ, dưới sự bảo trợ của Tổng thư ký LHQ, nhằm tìm kiếm một giải pháp chính trị có thể được các bên chấp nhận đảm bảo quyền tự quyết dân tộc của Tây Xahara. Cuộc đàm phán chắc chắn sẽ còn kéo dài, nhưng một khi vấn đề này được giải quyết sẽ chấm dứt cuộc xung đột kéo dài tại Bắc Phi, góp phần đẩy

nhANH tiến trình hội nhập của Bắc Phi trong khuôn khổ Liên minh Bắc Phi - Ả-rập và mở ra những triển vọng mới cho các nước trong khu vực.

Phái bộ MINURSO được HĐBA tiếp tục kéo dài thời hạn hoạt động để các nhà đàm phán Maroc và POLISARIO thương lượng giải pháp chính trị cuối cùng cho Tây Xahara.

TÀI LIỆU THAM KHẢO CHỦ YẾU

1. Boutros Ghali B., " L'ONU et les opérations de maintien de la paix à la croisée des chemins", *Revue Relations internationales et stratégiques* No 11, automne 1993, pp. 7-16.

2. Center on International Cooperation, *Annual Review of Global Peace Operations 2007*, Lynne Rienner Publishers, Inc, Boulder,UK, 2007.

3. *Histoire du Sahara occidental*,
http://fr.wikipedia.org/wiki/Histoire_du_Sahara_occidental.

4. *L'ONU résolution unanime sur le Sahara occidental*,
<http://www.bakchich.info>

5. Organisation des Nations Unies, *50 ans de maintien de la paix (1948- 1998)*, New York, 1999.

6. *Regions and territories : Western Sahara*, <http://newavote.bbc.co.uk>